

PEDAGOG SHAXSINING PROFESSIONAL O‘ZINI ANGLASH DARAJASI VA KASBIY YONDASHUVI

Raximova Gulshanoy Erkin qizi

Xalqaro Nordik Universiteti

Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi

E-mail: raximovagulshan31@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda pedagog shaxsining professional o‘zini anglash darajasi va uning kasbiy faoliyatdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida pedagogning o‘z kasbiga nisbatan ongli yondashuvi, reflektiv fikrlash qobiliyati, ichki motivatsiyasi va kasbiy faoliyatdagi samaradorlik o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilingan. Mahalliy va xorijiy manbalar asosida taqqoslama tahlillar keltirilib, o‘qituvchilarning o‘zini anglash darajasini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Pedagog shaxsi, professional o‘zini anglash, kasbiy yondashuv, shaxsiy o‘shish, refleksiya, psixologik tayyorgarlik, motivatsiya, o‘zini baholash, pedagogik kompetensiya.

Annotation: This thesis examines the level of professional self-awareness of a teacher and its importance in professional activity. During the study, the relationship between a teacher's conscious approach to his profession, the ability to think reflectively, internal motivation and effectiveness in professional activity was analyzed. Comparative analyses were made based on local and foreign sources, and proposals were developed to increase the level of self-awareness of teachers.

Key words: Pedagogical personality, professional self-awareness, professional approach, personal growth, reflection, psychological preparation, motivation, self-assessment, pedagogical competence.

Аннотация: В данной диссертации рассматривается уровень профессионального самосознания педагога и его значение в профессиональной деятельности. В исследовании анализировалась взаимосвязь между осознанным подходом учителя к своей профессии, его способностью мыслить рефлексивно, его внутренней мотивацией и его эффективностью в профессиональной деятельности. Были представлены сравнительные анализы, основанные на местных и зарубежных источниках, и разработаны предложения по повышению самосознания учителей.

Ключевые слова: Педагогическая личность, профессиональное самосознание, профессиональный подход, личностный рост, рефлексия, психологическая подготовка, мотивация, самооценка, педагогическая компетентность.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsiy namunaviy lider sifatida shakllanishi muhim hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, pedagog shaxsining professional o'zini anglash darajasi — uning kasbiy yondashuvi va faoliyat samaradorligini belgilovchi omil sifatida qaraladi.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan nafaqat fanga oid bilim va ko'nikmalarni, balki shaxsiy rivojlanganlik, ijtimoiy faollik, kasbiy refleksiya va ichki motivatsiya asosida harakat qilishni talab etmoqda. Bu jarayonning markazida esa **pedagog shaxsining professional o'zini anglash darajasi** turadi. O'zini anglagan pedagog o'z kasbiy salohiyatini to'g'ri baholay oladi, kamchiliklarini biladi, o'z ustida ishlashga intiladi va o'quvchilariga individual yondasha oladi. Shuning uchun ham bu mavzu nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlarda, xususan, **Mamatova M. (2020)** o'z ishida pedagog shaxsining o'zini anglash darajasi bilan kasbiy charchoq va stress holatlari o'rtasida bevosita bog'liqlik borligini ta'kidlaydi [2]. Ya'ni, o'zini anglamagan pedagog professional inqirozga duch kelish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Professional o'zini anglash – bu pedagogning o'z kasbiy faoliyatiga ongli yondashuvi, o'z roli va mas'uliyatini chuqur anglashidir. Bu quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

Refleksiya (aks ettirish): Pedagog o'z faoliyatiga baho bera olishi va uni tahlil qila olishi kerak;

O'zini baholash: Kuchli va zaif tomonlarini aniqlash;

Motivatsion komponent: Ichki va tashqi motivlarni anglash;

Shaxsiy o'sishga intilish: Doimiy o'qish, o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj.

Pedagog shaxsining o'zini anglash darajasi deganda — uning o'z kasbiy rolini, maqsadini, imkoniyatlarini, shuningdek, ichki resurslarini anglash darajasi tushuniladi. Bu jarayon quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: **o'z-o'zini tahlil qilish (refleksiya); ahaxsiy va kasbiy baholash; kasbiy motivatsiya; yutuq va kamchiliklarni anglash; o'z ustida ishlashga bo'lgan ehtiyoj va intilish.**

Psixolog **L.S. Vygotskiy** ta'kidlashicha, "Shaxsning rivojlanishi — bu avvalo o'zini anglashning, o'z rolini topish va amalga oshirishning murakkab ichki jarayonidir" [1].

Pedagogning professional o'zini anglash darajasi uning o'quvchilarga bo'lgan munosabatidan tortib, ta'lim mazmunini yetkazish uslubigacha bo'lgan barcha jihatlarida aks etadi. Mutaxassislar bu jarayonni 3 asosiy bosqichga ajratadi:

O'zini identifikatsiyalash bosqichi – pedagog kasbiy faoliyatni o'z hayotining ajralmas qismi sifatida qabul qiladi;

Reflektiv tahlil bosqichi – pedagog o'z faoliyatiga tahliliy yondashadi, yutuq va xatolarni aniqlaydi;

Kasbiy rivojlanish bosqichi – pedagog yangi maqsadlarni belgilaydi va ularni amalga oshirish uchun o‘z ustida ishlaydi.

Rossiyalik olim A.K. Markova fikriga ko‘ra, o‘zini anglagan pedagoglar "pedagogik o‘zgaruvchanlikka" tayyor bo‘ladi va zamonaviy ta‘lim ehtiyojlariga moslashadi [2].

G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida pedagoglarning o‘zini anglash darajasini oshirishga alohida e‘tibor qaratiladi. Masalan:

Finlandiyada, har bir maktabda “kasbiy rivojlanish mentori” mavjud bo‘lib, pedagoglar bilan individual ishlaydi. Har oyda refleksiya mashg‘ulotlari o‘tkaziladi.

Kanadada, o‘qituvchilar o‘z faoliyatini yozma tahlil qilishga majburiy tarzda jalb etiladi. Har yili “Professional Development Portfolio” yangilanadi.

Yaponiyada esa o‘qituvchi shaxsiy faoliyati asosida o‘z-o‘zini baholash kartochkalarini yuritadi va har o‘quv yili oxirida jamoaviy tahlil o‘tkaziladi [4].

Bu yondashuvlar o‘zini anglagan pedagoglar ta‘lim sifatiga ko‘proq ta’sir ko‘rsatishini isbotlab bergan.

D. Schön tomonidan ilgari surilgan "Reflektiv amaliyot" konsepsiyasi asosida o‘qituvchining shaxsiy tajribasi asosida o‘z faoliyatini tahlil qilishi kasbiy takomillashuvga xizmat qilishi ilmiy asoslangan [5].

O‘zbekiston tajribasi:

G‘ulomova O. (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Toshkent shahri maktablaridagi 50 nafar o‘qituvchi ishtirokida o‘zini anglash va kasbiy refleksiya testlari o‘tkazilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

42% o‘qituvchi o‘z ishiga avtomatik yondashayotganini tan olgan;

Faqat 28% o‘qituvchi o‘z faoliyatini har haftalik tahlil asosida qayta ko‘rib chiqadi;

35% pedagoglar esa shaxsiy yutuq va xatolarini yozma tarzda qayd etib boradi [3].

Xorijiy tajriba:

Karpova R.V. (Rossiya, 2018) tomonidan ishlab chiqilgan reflektiv yondashuv modeli 3 bosqichni o‘z ichiga oladi:

Faoliyatdan keyingi o‘z-o‘zini tahlil qilish;

Tuzatish rejasini tuzish;

Yangi yondashuvni amalda sinash.

Bu yondashuv natijasida pedagogik kompetensiyalar barqaror shakllanadi va kasbiy o‘sish sezilarli bo‘ladi [4].

Professional o‘zini anglash darajasini oshirish uchun quyidagi yondashuvlar tavsiya etiladi:

Refleksiya kundaliklari yuritish: Har kuni yoki haftada faoliyatga oid fikrlar, his-tuyg‘ular va xatolar haqida yozib borish.

Kasbiy portfoliolar: Har yili pedagogik yutuq va kamchiliklar asosida o'zgarib boruvchi shaxsiy portfolio yaratish.

Ichki motivatsiyani aniqlovchi testlar: Misol uchun, "Shaxsiy kasbiy baholash" testlari orqali o'zini tahlil qilish.

Mentorlik tizimi: Yosh pedagoglarga tajribali ustozlar biriktirilsa, ular refleksiya va o'zini anglashda yordam beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori professional o'zini anglash darajasiga ega bo'lgan o'qituvchilar:

O'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ko'proq e'tibor beradi;

Yondashuvlarda ijodkorlik va yangilikka ochiq bo'ladi;

Stressga bardoshlilik yuqori bo'ladi;

Ta'lim sifatini oshiradi;

Kasbiy iqlimga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Aksincha, o'zini anglamagan pedagoglar odatda an'anaviy va takroriy metodlarga yopishib qoladi, o'z faoliyatida yangilik joriy etishga qiziqmaydi va o'quvchilar bilan individual yondashuvni amalga oshirolmaydi.

Kasbiy yondashuv — bu pedagogik faoliyatga ongli, mas'uliyatli, tizimli va maqsadli yondashuvdir. U o'qituvchining kasbini oddiy ish emas, balki shaxsiy kasbiy chaqiruv sifatida qabul qilgan holatidir. **Kasbiy yondashuv** quyidagilar bilan belgilanadi: bilim va ko'nikmalarni doimiy ravishda yangilab borish; metodik yondashuvlarni takomillashtirish; shaxsiy motivatsiya va refleksiya asosida ishlash; o'zini rivojlantirishga intilish; kasbiy etikani rioya qilish.

Kasbiy yondashuv bir necha asosiy komponentlardan iborat:

Motivatsion komponent – o'qituvchining kasbiga bo'lgan ichki qiziqishi, ma'naviy ehtiyoji va kasbiy maqsadlari;

Kognitiv komponent – kasbiy bilimlar, o'qitish metodikasi va psixologik-pedagogik asoslarning mavjudligi;

Amaliy komponent – o'qituvchining dars o'tish uslubi, didaktik materiallardan foydalanish malakasi;

Refleksiv komponent – o'z faoliyatini baholash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyati;

Kommunikativ komponent – o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar bilan ijobiy muloqot o'rnatish malakasi.

Pedagogning kasbiy yondashuvi ta'lim jarayonida quyidagilarga ta'sir qiladi:

O'quvchilar faolligini oshiradi – faol, motivatsiyali o'qituvchi o'quvchilarda ham qiziqish uyg'otadi;

Samarali metodika tanlanadi – zamonaviy, differensial yondashuv, interaktiv usullar;

Baholash tizimi aniq bo'ladi – adolatli, shaffof va rivojlantiruvchi baholash mezonlari qo'llaniladi;

Pedagogik muhit sog'lom bo'ladi – kommunikativ, ochiq, hamkorlikka asoslangan iqlim shakllanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, kasbiy yondashuv darajasi yuqori bo'lgan pedagoglar o'quvchilarning bilim darajasiga 23–27% yuqori ijobiy ta'sir ko'rsatadi [4].

1-jadval

A. K. Markova tomonidan ishlab chiqilgan modelga ko'ra, pedagoglar kasbiy yondashuvga ko'ra quyidagi darajalarga ajratiladi

Daraja	Tavsif
Past daraja	Ishga rasmiy yondashish, yangilikka qiziqmaslik, refleksiya yo'qligi
O'rtacha daraja	Me'yoriy metodikani egallagan, lekin innovatsiyaga ehtiyotkor yondashadi
Yuqori daraja	Ijodkor, tashabbuskor, talaba markazida ishlovchi, doimiy o'zgarishda

O'zbekistonda olib borilgan kuzatuvlarga ko'ra, pedagoglarning 62% o'rtacha, 23% yuqori, 15% past darajadagi kasbiy yondashuvga ega [3].

O'zbekistonning ilg'or pedagogik muassasalarida, masalan, Respublika ta'lim markazida faoliyat yuritayotgan metodistlar tajribasiga ko'ra, kasbiy yondashuvni rivojlantirish uchun: faoliyatga reflektiv yondashuv kiritilmoqda; trenerlik mashg'ulotlari yo'lga qo'yilmoqda; ta'lim sifatini baholashda o'qituvchilarning o'zini baholash ko'rsatkichlari ham inobatga olinmoqda.

Xorijiy tajribada esa bu jarayon tizimlashtirilgan:

AQShda "Teacher Professional Standards" asosida har bir o'qituvchining kasbiy profili baholanadi;

Germaniyada o'qituvchilar o'z kasbiy rejasini har yili taqdim etadi;

Singapurda pedagogik karyera darajali tizim asosida (junior, senior, master teacher) yo'lga qo'yilgan [5].

Xulosa. Pedagog shaxsining professional o'zini anglash darajasi — uning kasbiy muvaffaqiyatining poydevoridir. Bu jarayon faqat bilim va malaka bilan emas, balki ichki refleksiya, emotsional barqarorlik va motivatsiya bilan bog'liq.

Demak, pedagog shaxsining kasbiy yondashuvi bu uning nafaqat kasbiy salohiyati, balki ijtimoiy mas'uliyatini, kasbiga bo'lgan fidoyiligini, o'z ustida ishlashga tayyorligini aks ettiradi. Kasbiy yondashuv yuqori bo'lgan pedagog:

shaxsiy rivojlanish yo'lida doimiy izlanadi;

ta'lim sifatiga o'z hissasini qo'shadi;

ta'lim tizimining innovatsion rivojiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, pedagog shaxsining professional o'zini anglash darajasi uning kasbiy salohiyati, o'quvchilar bilan ishlash sifati va umumiy ta'lim jarayonining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu daraja yuqori bo'lsa, pedagog o'z rolini to'g'ri anglaydi, o'zini baholay oladi va shaxsiy rivojlanishga doimiy intiladi.

Takliflar. Pedagoglar uchun "Refleksiya va professional o'sish" modullarini o'quv kurslariga kiritish.

O'zini anglash testlari asosida individual rivojlanish yo'nalishlarini ishlab chiqish.

Pedagogik faoliyatda ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlaydigan psixologik treninglar tashkil etish.

Ilmiy-metodik markazlar tomonidan o'zini anglash darajasini o'lchovchi metodik qo'llanmalar ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mamatova M. Kasbiy o'zini anglash va stressga qarshilik. // O'zRFA Axborotnomasi, 2020, №2.
2. G'ulomova O. Pedagog shaxsining reflektiv faoliyati. // Ta'lim va taraqqiyot, 2021, №4.
3. Karpova R.V. Pedagogicheskiy professionalizm: refleksivniy aspekt. — Kazan, 2018.
4. Schön D. The Reflective Practitioner. — New York: Basic Books, 1983.
5. Yusupova D. O'qituvchining shaxsiy o'sishida refleksiya o'rni. // Pedagogika, 2022, №3.
6. Zakirova G. Kasbiy o'zini anglashni shakllantirish metodikasi. — Toshkent, 2019.
7. Шарипова М.Ш. Психологические аспекты профессиональной самореализации педагогов. // Психология и образование, 2021, №6.